

สันติวิธีของพันธมิตรฯ กับ 3 คำถามที่นักสันติวิธีต้องตอบ

ชาญชัย ชัยสุขโกศล

อาจารย์ประจำหลักสูตรสันติภาพและสันติวิธีศึกษา

ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล

คำถามที่ 1 : เราสามารถเรียกการประท้วงหรือขบวนการเคลื่อนไหวของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยว่าเป็นสันติวิธีได้หรือไม่?

คำถามที่ 2 : เราจะวางท่าทีอย่างไรหากขบวนการเคลื่อนไหวโดยใช้สันติวิธี ที่มีหน่วยพร้อมใช้ความรุนแรงเป็นส่วนหนึ่งอยู่ด้วย หรือเป็นขบวนการที่บางครั้งใช้สันติวิธี บางคราวใช้ความรุนแรง?

คำถามที่ 3 : เราจะมีท่าทีอย่างไรกับขบวนการเคลื่อนไหวที่มีได้ใช้ความรุนแรงทางกายภาพ แต่ใช้ความรุนแรงแบบอื่น เช่น ความรุนแรงทางคำพูด เป็นต้น?

จากเหตุการณ์บ้านเมืองนี้ในช่วงที่ผ่านมา 2-3 ปี โดยเฉพาะเหตุการณ์เมื่อเช้าวันที่ 26 สิงหาคม เหตุการณ์การปะทะกันระหว่างพันธมิตรฯ กับกลุ่มนปท. เมื่อคืนวันที่ 1 ต่อ 2 กันยายน และเหตุการณ์สลดล่าสุดเมื่อวันที่ 7 ตุลาคม 2551 คำถามข้างต้นเป็นคำถามที่ผู้ที่สนใจสันติวิธีจำเป็นต้องช่วยกันคิดและร่วมกันถกเถียงทำความเข้าใจ เพราะต่อไป สังคมไทยคงต้องเผชิญคำถามทำนองนี้อีกมาก บทความนี้เขียนขึ้นเพื่อชวนคุยในประเด็นดังกล่าว

***** หนึ่ง *****

ก่อนจะคุยกันต่อไปเพื่อตอบคำถาม 3 ข้อข้างต้น มีพื้นฐานทฤษฎีสันติวิธีที่ต้องทำความเข้าใจกันก่อน คือ “สันติวิธี” เป็นคำซึ่งรวบรวมการเผชิญหน้ากับความขัดแย้งหลายรูปแบบ แนวคิดของขบวนการสันติวิธีก็มีหลายชนิด (ดังที่ อ.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ เคยกล่าวไว้แล้ว) แต่จุดยืนของผู้ใช้สันติวิธีนั้น อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ

(1) สันติวิธีบนฐานหลักการ (principled nonviolence) ผู้ใช้สันติวิธีประเภทนี้จะยึดมั่นอยู่บนฐานของหลักศีลธรรม มนุษยธรรม หรือความเชื่อทางศาสนาว่า การกระทำความรุนแรงทุกชนิดเป็นสิ่งต้องห้าม เพราะเราทุกคนคือมนุษย์เหมือนกัน ดังนั้น จะไม่มีคำพูดแห่งความเกลียดชังหรือดูถูกเหยียดหยาม ออกมาจากผู้ใช้สันติวิธีประเภทนี้ ตัวอย่างอมตะของผู้ใช้สันติวิธีประเภทนี้คือ มหาตมะคานธี นี่เป็นเหตุให้เมื่อคนพูดถึงสันติวิธี ก็มักจะถึงว่าเป็นอย่างเดียวกับแนวคิดอหิงสาของเขา

(2) สันติวิธีเชิงปฏิบัตินิยม (pragmatist nonviolence) ผู้ใช้สันติวิธีประเภทนี้ ในใจของตนอาจไม่มีความเชื่อใดๆเลยว่าการใช้ความรุนแรงเป็นสิ่งผิด และไม่เชื่ออะไรในเรื่องความดีงามของมนุษย์เลยก็ได้ แต่ที่ตนไม่ใช้ความรุนแรงในการเผชิญหน้ากับความขัดแย้ง ก็ด้วยเหตุผลด้านประสิทธิภาพเท่านั้น กล่าวคือ เห็นว่าการใช้สันติวิธีในการเผชิญความขัดแย้งนั้น มีประสิทธิภาพมากกว่าการใช้ความ

รุนแรง เพราะเมื่อใดก็ตามที่เริ่มใช้ความรุนแรง เมื่อนั้นความชอบธรรมของขบวนการสันติวิธีก็จะหดหายไปทันที

นักคิดคนสำคัญของสันติวิธีแนวปฏิบัตินิยม คือ ยีน ชาร์ป ซึ่งหนังสือของเขาเคยแปลเป็นภาษาไทยไว้แล้วตั้งแต่ปี 2529 ชื่อ “อำนาจและยุทธวิธีไร้ความรุนแรง” และเขาได้รวบรวมวิธีการของปฏิบัติการไร้ความรุนแรงทั่วโลกไว้ได้ถึง 198 วิธี

อันที่จริงแล้ว ชาร์ปเรียกสันติวิธีประเภทนี้ว่า “ปฏิบัติการไร้ความรุนแรง” (nonviolent action) ซึ่งย้ำอีกครั้งว่า เป็นคนละอย่างกับ “อหิงสา” ของคานธี เพราะผู้ใช้อหิงสานั้น จะต้องมีความหนักแน่นและความรักในจิตใจอย่างมาก ถึงขนาดสามารถรักได้แม้ศัตรู และสามารถยอมสละตนเพื่อรับความทุกข์จากการทำร้ายของอีกฝ่ายได้ โดยไม่ยอมให้ตนเป็นผู้กระทำความรุนแรงต่อฝ่ายตรงข้าม ทั้งนี้ด้วยหวังว่าความเจ็บปวดของตนจะช่วยปลุกความเป็นมนุษย์ของผู้ใช้ความรุนแรงได้ และหาทางออกจากความขัดแย้งได้อย่างสร้างสรรค์ร่วมกัน

ควรกล่าวไว้เล็กน้อยว่าการเรียกสันติวิธีประเภทที่สองนี้ว่า “สันติวิธีเชิงปฏิบัตินิยม” นั้น ไม่ได้เป็นเพราะมีข้อรังเกียจเรื่อง การเลือกปฏิบัติหรือเรื่องอื่นๆแต่อย่างใด แต่เรียกเพราะสันติวิธีชนิดนี้ตั้งอยู่บนฐานที่ว่าต้องปฏิบัติการได้จริง คาดการณ์ได้ และเห็นผล ผู้ใช้จึงจะตัดสินใจใช้มัน ข้อดีของสันติวิธีเชิงปฏิบัตินิยมหรือปฏิบัติการไร้ความรุนแรง คือ การไม่มีความรุนแรงทางกายภาพเกิดขึ้น

นอกจากนี้ สำหรับการเมืองไทยที่ผ่านความรุนแรงนองเลือดมามากมายนั้น ตรรกะเรื่องประสิทธิภาพของ “สันติวิธีเชิงปฏิบัตินิยม” หรือ “ปฏิบัติการไร้ความรุนแรง” นั้น ปัจจุบันไม่ได้กำกับขบวนการสันติวิธีเพียงฝ่ายเดียว แต่ใครก็ตามที่ขึ้นมาเป็นรัฐบาล ก็ต้องระวังท่าที ไม่ยอมให้ตนเปลืองพลังพลาดทำไปใช้ความรุนแรง แล้วในที่สุด ก็จะต้องสูญเสียความชอบธรรมในการบริหารประเทศไปได้ง่าย ๆ เหมือนในอดีต

บนฐานของสันติวิธี 2 ประเภทดังกล่าวข้างต้น คำถามข้อแรก จึงสามารถตอบได้ว่า ขบวนการเคลื่อนไหวของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยที่ผ่านมา นั้น อาจเรียกได้ว่าเป็น “สันติวิธี” ดังที่แกนนำพันธมิตรฯประกาศมาตั้งแต่แรก แต่เป็น “สันติวิธีเชิงปฏิบัตินิยม” หรือถ้าให้ชัดเจน ต้องเรียกว่าเป็น “ปฏิบัติการไร้ความรุนแรง” เพราะสันติวิธีของพันธมิตรฯวางอยู่บนจุดยืนด้านประสิทธิภาพและการคาดการณ์ผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นจากปฏิบัติการแต่ละครั้ง (ดังที่มีการวิเคราะห์กันอย่างล้นหลามเกี่ยวกับการเมืองเรื่องอำนาจ ขุมกำลัง ยุทธศาสตร์และยุทธวิธี ในช่วงที่ผ่านมา) และเพราะสันติวิธีของพันธมิตรฯไม่ได้มีท่วงทำนองและถ้อยคำแห่งการที่สามารถรักได้แม้ศัตรูหรือการยอมเป็นผู้รับความทุกข์ตนเองแต่อย่างใด

***** สอง *****

คำถามที่สอง คือ ถ้าปฏิบัติการที่ผ่านมาของพันธมิตรฯเป็น “ปฏิบัติการไร้ความรุนแรง” จริง แล้วเราจะมีท่าทีอย่างไรกับการบุกเอ็นบีทีเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม เหตุการณ์ปะทะกันในคืนวันที่ 1 ต่อ 2 กันยายน จนผู้ร่วมชุมนุมกับกลุ่ม นปก. เสียชีวิตไปหนึ่งคน และเหตุการณ์สลายการชุมนุมหน้ารัฐสภา เมื่อวันที่ 7 ตุลาคม ที่ตามมาด้วยการโต้ตอบจากฝ่ายผู้ชุมนุม ทั้งการใช้ปลายแหลมตามธงแดงดำตรวจ และการขับรถทับตำรวจ?

คำตอบหนึ่งอาจมาจากเจ้าของทฤษฎีอย่าง ยีน ชาร์ป โดยพิจารณาเรื่องพลวัตของปฏิบัติการไร้
ความรุนแรง (ทั้งนี้ อาจฟังดูเหมือนเลือดเย็นไร้ศีลธรรมเล็กน้อย แต่นั่นก็เพราะเรากำลังวิเคราะห์กันบน
ตรรกะเรื่องประสิทธิภาพของสันติวิธีเชิงปฏิบัตินิยม มิได้อยู่จุดยืนทางศีลธรรมของสันติวิธีพื้นฐาน
หลักการ)

ชาร์ปตระหนกอยู่เสมอว่า ในสถานการณ์จริงนั้น เป็นไปได้อย่างมากที่ผู้ใช้ปฏิบัติการไร้ความ
รุนแรงจะต้องเผชิญกับมาตรการนานาชนิดทั้งการกดดันทางจิตวิทยา การปล่อยข่าวลือ การทำให้
ขบวนการแตกกันเอง การดิสเครดิต การใช้มือที่สาม รวมทั้งการใช้กำลังทหารตำรวจเข้ากดปราบ
นอกจากนี้ อาจมีผู้ร่วมชุมนุมบางส่วนที่อยากจะหันไปใช้ความรุนแรงโต้ตอบ หรือ (สำหรับผมเอง นี่รวม
ไปถึง) กระทั่งชิงลงมือก่อนก็เป็นได้

แต่ชาร์ปเตือนว่าผู้ใช้ปฏิบัติการไร้ความรุนแรงนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องยึดมั่นรักษา “วินัยไร้
ความรุนแรง” เอาไว้ให้ได้ แม้จะเผชิญกับการกระทำอันโหดร้ายเพียงใดก็ตาม เพราะถ้าขบวนการฯ
สามารถรักษาวินัยไร้ความรุนแรงไว้ได้ ไม่ใช้ความรุนแรงตอบโต้แล้ว ผลจากการกระทำ ความรุนแรงนั้นก็
จะย้อนกลับไปทำร้ายตัวผู้กระทำเอง ทำให้ผู้กระทำความรุนแรงสูญเสียความชอบธรรมอย่างรวดเร็ว และ
ฝ่ายผู้ใช้ปฏิบัติการไร้ความรุนแรงก็จะได้รับความชอบธรรมและความเห็นใจเพิ่มขึ้นสูง แต่หากขบวนการ
ฯหันไปใช้ความรุนแรงตอบโต้แล้ว ผลสุดท้าย ความรุนแรงนั้นจะย้อนกลับมาบั่นทอนอำนาจและ
ความชอบธรรมของฝ่ายขบวนการสันติวิธีเองด้วยเช่นกัน

ความชอบธรรมที่ลดลงของพันธมิตรฯที่เกิดขึ้นหลังเหตุการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าว เป็นประจักษ์พยาน
ชัดเจนของกระบวนการดังกล่าวนี้

อย่างไรก็ตาม นัยยะในคำเตือนนี้ของชาร์ป คือ เป็นไปได้เหมือนกันที่ขบวนการซึ่งแต่เดิมตั้งใจ
จะใช้สันติวิธี แล้วหันมาใช้ความรุนแรง นี่จึงมาสู่คำถามข้างต้นว่า เมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนี้แล้ว เราจะ
ทำอย่างไรกับขบวนการนั้น? คำตอบประการหนึ่ง คือ เราจำเป็นต้องช่วยกันสนับสนุนให้
กำลังใจ ตักเตือน เรียกร้อง กดดัน หรือกระทั่งประณาม (ทั้งนี้แล้วแต่จุดยืนและความสัมพันธ์
ของแต่ละคนต่อขบวนการฯ) ให้ขบวนการนั้นกลับเข้ามาสู่แนวทางของปฏิบัติการไร้ความ
รุนแรง ซึ่งเชื่อว่ามีประสิทธิภาพมากกว่า

ช่วงที่ผ่านมา หลายๆ ฝ่ายในสังคมไทยก็ได้ออกมากระทำการทำนองนี้ต่อพันธมิตรฯแล้วเช่นกัน
และนี่คือส่วนหนึ่งของน้ำยาสันติวิธีของสังคมไทยที่ทุกฝ่าย ทั้งอาจโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม ได้พยายาม
อย่างยิ่งในการช่วยกันกำกับให้ความขัดแย้งที่ร้อนแรงนั้น ให้อย่างน้อยที่สุดต้องไม่มีความรุนแรงทาง
กายภาพ

***** สาม *****

ก่อนถึงคำถามที่สาม มีคำถามแทรกประการหนึ่ง คือ แล้วเราจะมีทำอย่างไรหากขบวนการ
เคลื่อนไหวไร้ความรุนแรงนั้น ไม่ลงมือเป็นผู้ใช้ความรุนแรง แต่วางเงื่อนไขให้ตกเป็นเหยื่อการ
ใช้ความรุนแรงจากอีกฝ่ายหนึ่ง? ประเด็นนี้ เป็นเรื่องอ่อนไหว จำเป็นต้องพิจารณาอย่างระมัดระวัง

ประการแรกสุดที่ต้องย้ำไว้ก่อน คือ กรณีเช่นนี้แตกต่างจากกรณีการรณรงค์ภาชีเกลื่อนอันโด่งดัง
ของคานธี ที่ประกาศจะพาผู้ร่วมชุมนุมบุกยึดโรงผลิตเกลือ ทั้งที่รู้ว่าจะต้องถูกตำรวจทำร้ายรุนแรง และ

ตำรวจทำเช่นนั้นจริงๆ ที่ว่าแตกต่างกันเพราะ ขบวนการของคานธีเป็นขบวนการอหิงสา กล่าวคือ ผู้เข้าร่วมชุมนุมครั้งนั้นรู้แน่ชัดว่าจะต้องถูกทำร้าย แต่ก็มี การเตรียมตัวกันมาอย่างดี มีการจัดรูปขบวน แถวหน้ากระดาน ค่อยๆเดินทีละก้าวเข้าหาตำรวจที่ยืนเฝ้าประตูโรงผลิตเกลือ เพื่อให้ตีโดยไม่ปิดป้อง ใดๆ และเตรียมตัวกันดีถึงขนาดมีหน่วยแบกหามผู้ที่ถูกตีล้มลงออกไปให้หน่วยปฐมพยาบาลรักษา และให้ผู้ร่วมชุมนุมแถวถัดไปเดินเข้าหาตำรวจต่อได้ ด้วยจิตใจที่ผ่านการฝึกฝนมาอย่างหนัก ว่าไม่โกรธ เกลียด หรือกลัวตำรวจ แต่ต้องการจะยึดโรงผลิตเกลือให้ได้เท่านั้น

ส่วนกรณีของขบวนการเคลื่อนไหวไร้ความรุนแรงนั้น แตกต่างกัน ดังที่กล่าวไว้แล้วว่าไม่ได้ ตั้งอยู่บนฐานศีลธรรมหรือความรักแบบขบวนการอหิงสาของคานธี แต่อยู่บนหลักเรื่องประสิทธิภาพของ ปฏิบัติการไร้ความรุนแรง ที่เหนือกว่าวิธีการใช้ความรุนแรง

สำหรับคำตอบต่อคำถามข้างต้นนั้น แยกตอบได้เป็น 2 กรณี กรณีแรก คือ กรณีที่มีความตั้งใจ ให้ฝ่ายตนถูกกระทำความรุนแรง (ซึ่งผมได้แต่หวังไว้ว่าคงไม่เป็นเช่นนั้น) กรณีนี้ ชาร์ปก็กล่าวไว้ว่าใน หัวข้อพลวัตของปฏิบัติการไร้ความรุนแรงเช่นกัน ว่า “นักปฏิบัติการไร้ความรุนแรงไม่ควร ยั่วให้เกิดการกระทำอันป่าเถื่อน...[แต่ควร] เลือกปฏิบัติการที่จะบรรเทาลดทอนขอบเขตและความ เข้มข้นของการปราบปราม โดยไม่ทำให้การแข็งข้อของฝ่ายตนอ่อนแอลง” (ชาร์ป, 2529: 203) ชาร์ปใช้คำว่า “ไม่ควร” แต่อันที่จริง แต่อันที่จริง ผมเห็นว่าต้องกล่าวว่า ขบวนการฯ “ต้องไม่” ยั่วให้เกิดการกระทำอันป่าเถื่อนต่อฝ่ายตน มากกว่า

กรณีที่สอง คือ กรณีที่ขบวนการฯ อาจจำเป็นต้องพาผู้ร่วมชุมนุมเข้าไปอยู่ในภาวะล่อแหลม อันตรายสูงเสี่ยงต่อการถูกทำร้ายมากขึ้น ด้วยเหตุผลในการกระตุ้นเร้าหรือปลุกใจให้มีผู้เข้าร่วมมากขึ้น หรือได้รับความเห็นใจมากขึ้น ถ้าเป็นเช่นนั้นจริง ก็จำเป็นต้องย้อนกลับมาพิจารณากันถึงวิธีการที่ ผ่านมาของขบวนการฯ ว่า มีข้อผิดพลาดอะไรหรือไม่ที่ทำให้การเคลื่อนไหวที่ผ่านไม่เกิด ประสิทธิภาพ จนต้องพาผู้ร่วมชุมนุมเข้าไปอยู่ในภาวะสูงเสี่ยงมากขึ้นเช่นนี้? ตัวอย่างเช่น อาจ ประณามกลุ่มอื่นๆที่ไม่เห็นด้วยกับขบวนการฯ มากเกินไปหรือไม่ กลายเป็นสลายพลังกลุ่มต่อต้านรัฐบาล ด้วยกันเอง ทั้งนี้เพราะปฏิบัติการไร้ความรุนแรงนั้น จะโค่นรัฐบาลได้ ก็ต่อเมื่อสังคมทั้งสังคมร่วมกัน อย่างล้นหลามในการเพิกถอนการให้ความร่วมมือต่อรัฐบาลหรือหยุดงานทุกชนิดทุกภาคส่วนอย่างพร้อมเพรียงกัน เมื่อนั้น รัฐบาลก็ไม่อาจบริหารประเทศต่อไปได้ และจำต้องลงจากอำนาจเพียงสถานเดียว

***** สี่ *****

สำหรับคำถามสุดท้ายเรื่องความรุนแรงทางคำพูดนั้น ชาร์ปไม่ได้กล่าวถึงไว้ตรงๆแต่อย่างใด แต่ หากวิเคราะห์ด้วยฐานตรรกะเรื่องประสิทธิภาพตามหลักยึดของปฏิบัติการไร้ความรุนแรงไปให้สุดทาง แล้ว จะทำให้เราเห็นอะไรบางอย่างที่น่าสนใจมากขึ้น

คำถามคือ นอกเหนือจากเหตุผลด้านบุคลิกส่วนตัวของผู้นำขบวนการฯแล้ว เหตุใดขบวนการ ปฏิบัติการไร้ความรุนแรง จึงยังคงใช้ถ้อยคำแห่งความรุนแรง ความโกรธแค้น และความเกลียดชังได้ ทั้งที่รู้กันอยู่ว่าจะทำให้ประสิทธิภาพและความชอบธรรมในปฏิบัติการของตนอาจลดลง เพราะหลายคนอาจไม่เห็นด้วยและไม่เข้าร่วม?

คำตอบน่าจะอยู่ในวัฒนธรรมและวิถีคิดของสังคมไทย กล่าวคือ เพราะผู้นำของขบวนการฯ นั้น น่าจะคิดคำนวณแล้วว่า ด้วยการใช้ถ้อยคำที่ก้าวร้าวรุนแรงบนฐานของการอ้างอิงอุดมการณ์บางชนิด (เช่น ชาตินิยม ศาสน์ กษัตริย์ เป็นต้น) เพื่อโจมตี หรือลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ของฝ่ายตรงข้ามลงนั้น จะสามารถกระตุ้นเร้าให้มีจำนวนกลุ่มผู้เข้าร่วมกับขบวนการฯ ได้มากกว่าจำนวนกลุ่มผู้ไม่เห็นด้วยและไม่เข้าร่วม (ซึ่งจำนวนหนึ่งน่าจะยึดมั่นในสันติวิธีบนฐานหลักการ และกึ่งขาคต่อสันติวิธีเชิงปฏิบัตินิยมของ ขบวนการฯ) โดยเฉพาะเมื่อกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยมีสัดส่วนเพียงน้อยนิดเมื่อเทียบกับกลุ่มคนที่เห็นด้วย

กล่าวอีกนัยหนึ่ง เหตุที่ความรุนแรงทางคำพูดหรือถ้อยคำแห่งความเกลียดชังสามารถดำรงอยู่ใน ขบวนการปฏิบัติการใช้ความรุนแรง ก็เพราะผู้คนจำนวนมาก (ซึ่งส่วนใหญ่คือผู้เข้าร่วมขบวนการฯ) นั้นรู้สึกยอมรับได้ รู้สึกเป็นเรื่องถูกต้องแล้ว กระทั่งบางครั้งยังสนับสนุนอย่างแข็งขันอีกด้วยที่จะต้องยึดมั่นในสิ่งหวงแหนเป็นที่เคารพบูชาอันสูงสุดของไทยเอาไว้ แม้บางครั้งอาจจะต้องทำลายชีวิตของอีกฝ่าย หนึ่งลงไปก็ตาม

นอกจากนี้ ความรู้สึกยึดมั่นที่เหตุในอุดมการณ์ดังกล่าว รวมทั้งอารมณ์ของผู้ร่วมชุมนุมในบาง สถานการณ์ (ตัวอย่างเช่นหลังจากถูกทำร้าย หรือสลายชุมนุมนั้น) ในทางกลับกัน ก็ดูเหมือนจะไม่ อนุญาต หรือไม่มีที่ทางให้แก่นำสามารถกล่าวถ้อยคำแห่งความรัก ความเห็นอกเห็นใจ ต่อฝ่ายตรงข้าม ได้เช่นกัน

ในแง่นี้ สำหรับผู้ที่ยึดมั่นสันติวิธีบนฐานหลักการแล้ว สิ่งที่จะต้องต่อสู้ด้วยจึงไม่ใช่เพียง เรื่องการใช้ถ้อยคำรุนแรงของผู้นำขบวนการฯ เท่านั้น แต่เป็นอารมณ์ของสังคมและความรุนแรง เชิงวัฒนธรรมที่แฝงฝังอยู่ในสังคมไทย ซึ่งยอมอนุญาตให้มีคำพูดหรือท่าทีแห่งความเกลียดชัง และการลดทอนความเป็นมนุษย์ของคนอื่น เกิดขึ้นและกล่าวซ้ำ ๆ อยู่อย่างเปิดเผยและเต็ม ภาควมมิได้ในพื้นที่ทางการเมืองของสังคมไทย

*****

วันเสาร์ที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2551; 21:11 น.